

P. H. MULLER

JAN DE LIEFDE

1814-1869

Inleiding

De man wiens leven en werk we thans ondernemen te beschrijven, is in de historie der Nederlandse kerk van de 19e eeuw een merkwaardige verschijning. Feitelijk weet men niet, of hij tot de kerkgeschiedenis moet gerekend worden dan wel tot de historie der Inwendige Zending. Want weliswaar was De Liefde een groot deel van zijn leven predikant — eerst bij de Doopsgezinden, later in de door hemzelf gestichte gemeente — doch zijn blijvende betekenis dankt hij vooral aan de arbeid, die hij in een der armste wijken van Amsterdam begon. Dat werk breidde zich uit en ontwikkelde zich onder zijn bekwame leiding naar verschillende zijden; het werd voortgezet na de dood van de stichter en verspreid nog heden zegen in wijde kring. Maar bovendien heeft De Liefde baanbrekend werk verricht als paedagoog, als auteur van een reeks van leesboekjes voor het Christelijk onderwijs. Hij deed dat in een tijd, toen er van schoolonderwijs in Christelijke geest nog maar nauwelijks sprake was en toen hij er de zekerheid van had, zelf, voor zover het zijn persoon betrof, buiten het eigenlijke onderwijs gehouden te zullen worden door de mannen, die er hun leven en, in dat leven hun arbeid en hun geld voor inzetten om het mogelijk te maken.

Tenslotte heeft deze predikant, Evangelist en paedagoog zich in zijn dagen buitengewoon verdienstelijk gemaakt door het scheppen van het genre der Christelijke verhalen voor het volk; door zijn tijdschriften en zijn almanakken; heeft hij een reeks van die echt frisse, hartelijke, Christelijke liederen geschreven voor jong en oud, welke door meer dan één generatie terecht op zo hoge prijs werden gesteld en heeft hij het merendeel dezer verzen bovendien op muziek gezet, waardoor ze vele jaren lang in de huiskamers en op de Zondagsscholen konden worden gezongen.

De Liefde was in zeker opzicht een eigenaardig man en hij bezat niet de onverdeelde sympathie van zijn Broeders in de officiële kerken zijner dagen. Gedurende de laatste jaren van zijn leven werkte hij in en voor het buitenland; moest het werk, dat hij in de hoofdstad begon aan anderen worden overgelaten en beleefde hij de teleurstelling, dat zijn specifiek-kerkelijke arbeid — mee dank zij de kortzichtigheid zijner medegelovigen — geen

stand kon houden. Toen hij, nog niet zo heel oud, overleed, was De Liefde weliswaar nog allerminst een vergeten man, doch stond hij toch sinds lang buiten de stroom van het leven der kerk en van haar sociale arbeid.

De Liefde is een pionier geweest op meer dan één terrein en daarom verdient zijn leven en werken beter lot dan te vervagen in de herinnering der Gemeente, waartoe hij behoorde met heel zijn oprecht en hartelijk geloven; waarvan hij zich deel wist, óók al gevoelde hij zich dan ook niet gedragen door haar officiële en notabele vertegenwoordigers. Daarom schetsen wij hier dat leven en noemen we de hoofdpunten van zijn veelzijdige werkzaamheid. Het is goed, dat we een man leren kennen zoals hij er een was: vol liefde en vol ijver, niet voor zichzelf en het eigene, doch voor de Heer, Die hij boven alles lief had.

Geboorte, jeugd en opleiding

Jan de Liefde werd te Amsterdam geboren op 25 December in het jaar 1814. Zijn vader, die vroeger een winkel te Haarlem had gedreven, was toen in betrekking bij een glashandelaar en gehuwd met de eveneens Doopsgezinde Alida Overbeek uit Hengelo. Vier jaar na Jan's geboorte verkreeg hij de functie van koster bij de verenigde Doopsgezinde gemeente te Amsterdam en betrok de ruime woning bij de kerk op het Singel. Daar bracht het gezin gelukkige jaren door, die evenwel maar al te kort duurden, want toen hij tien jaar was, verloor Jan zijn moeder. We weten niet, wat er in het kind is omgegaan, maar gelukkig vond hij een goede tweede moeder in zijn tante Johanna, met wie zijn vader twee jaar later — in 1828 — in het huwelijk trad. De man zelf kwam in 1838 te overlijden, doch toen was zijn zoon al een jaar lang predikant.

Als kind was Jan wél een zwak ventje, doch zijn opgeruimde natuur, zijn aangeboren vrolijkheid en zijn opgewektheid zullen er wel toe hebben bijgedragen, om de gevolgen daarvan te overwinnen. Bovendien heerste er in de kosterwoning een blijmoedige geest; men hield oprecht van elkander en genoot van de vrede en de blijdschap, waarvoor vooral kinderen zo gevoelig zijn en die de ouderlijke woning onvergetelijk maken.

Welke school of scholen de jongen in zijn jeugd

bezocht, weten we niet. Wèl, dat hij zich als jongeman aangetrokken gevoelde tot de studie en tot het predikambt. Stellig werd die begeerte levendig, mede dank zij de voortdurende omgang met de studenten van de Doopsgezinde Kweekschool en het contact met de leraren van die instelling.

Na enig overleg werd Jan inderdaad tot die school toegelaten en als student ingeschreven. Spoedig trok hij er de aandacht door zijn helder verstand en zijn ijver, maar meer nog won hij de sympathie der leraren door zijn beminnelijkheid en oprechtheid, twee karakter-eigenschappen, die hem ook in later jaren sierden. Hij werd ook lid van het studentengezelschap Etebon en nam aanstonds deel aan haar werkzaamheden.

Het waren voornamelijk twee hoogleraren, die door hun lessen de jonge student bekwaamden tot zijn ambt en taak, n.l. de professoren Muller en Koopmans. Beiden behoorden tot wat men de „supra-naturalistische richting” in de theologie noemde, hoewel de laatste meer orthodox georiënteerd was dan de eerste. Op de duur werden de beschouwingen en opvattingen van prof. Muller goeddeels die van de aanstaande leraar, doch dat nam niet weg, dat hij persoonlijk meer bevrediging vond in de dogmatische inzichten van prof. Koopmans.

De opleiding duurde drie jaren en in '37 deed De Liefde examen onder aanbieding van de gebruikelijke dissertatie. Men bleek wel enige bezwaren tegen het stuk te koesteren, doch verklaarde den candidaat toch geschikt en bevoegd tot het aanvaarden van het leraars-ambt. Kort daarna ontving De Liefde reeds een beroep van de gemeente te Woudsend en deed daar nog in December van hetzelfde jaar zijn intrede, na vooraf in het huwelijk te zijn getreden met zijn nichtje Berendina Dijk, als zijn moeder en stiefmoeder uit Hengelo afkomstig.

Woudsend en Zutphen

De jonge dominee trok in zijn gemeente spoedig vele hoorders en zelfs Hervormden kwamen gaarne naar hem luisteren. Dat was wel te danken aan zijn gebruik van Bijbelse uitdrukkingen en termina, die op de hoorders de indruk maakten alsof hij rechtzinnig preekte. In de regel lag evenwel achter die woorden een allerminst Bijbelse inhoud en ook in de toespraken van de jonge Doopsgezinde voorganger kregen de woorden de liberale en rationalistische betekenis. Verlossing van zonde b.v. was ook bij hem weinig anders dan ontwikkeling en volmaking van het goede in de mens. Van meet af was De Liefde echter een vlot en begaafd spreker, die zijn gehoor altijd boeide door zijn prettige stem, zijn pakkende voordracht en zijn duidelijkheid.

Heel lang arbeidde hij overigens niet in zijn eerste gemeente. Reeds tien maanden na zijn huwelijk en intrede, in October '38 stierf zijn vrouw en in hetzelfde jaar moest hij ook zijn vader missen. Wij kunnen ons het gevoel van opluchting begrijpen, waarmee de jonge weduwnaar het beroep aanvaardde, dat de gemeente van Zutphen op hem uitbracht. Prof. Muller, die het hem bezorgde, verwachtte nog veel van zijn begaafde leerling voor de toekomst. Tegen het einde van '39 hield De Liefde zijn afscheidspreek in Friesland en ruim een maand later

begon hij zijn arbeid onder de veertig leden van de Gelderse gemeente. Echter, al spoedig ging het niet geheel naar wens in die nieuwe ambtskring. Dat was te wijten èn aan De Liefde's eigen toenemende onvoldaanheid over zijn persoonlijke verhouding tot God, maar óók hieraan, dat men te Zutphen eigenlijk van Christelijk geloof niet spreken kon, wijl men daar Jezus slechts waardeerde als de volmaakte Joodse zedeleraar. Het kòn wel niet anders of De Liefde's kudde achtte haar herder dan ook spoedig wel àl te ernstig. Men vond hem in de omgang een prettig mens, doch zijn kanselwoord vond geen of weinig gehoor.

Dat werd er niet beter op, toen De Liefde de enige weg insloeg, die hem van zijn onrust bevrijden kon en biddend de Bijbel ging lezen. In de loop van '39 verkreeg hij het licht, dat hij behoefde en kwam hij tot een besliste bekering. Twee dingen beïnvloedden dat proces. In de eerste plaats de lectuur van een Engels werkje van de theoloog John Angell James: „Bestuur en aanmoediging voor ieder, die ernstig de zaligheid zoekt”. Maar ten tweede ook de omgang, die hij aanknoopte met Esther Sophie Molenaar, dochter van de Doopsgezinde predikant te Crefeld. Met haar trad hij op 8 Juli 1840 in het huwelijk. De twee mensen, die zich op die dag voor het leven aan elkander verbonden, waren spoedig een van geest en die gelijkgezindheid zouden zij gedurende de komende, moeilijke jaren, zeer nodig hebben.

Nadat hijzelf ten volle gelukkig was geworden door het geloof in Jezus Christus, meende De Liefde, dat zijn gemeente wel spoedig in zijn blijdschap delen zou. Dat moest echter op een teleurstelling uitlopen. Niet alleen verliepen de kerkdiensten bij zo positieve prediking spoedig geheel, doch meer dan één onderpaar weigerde voortaan de kinderen naar de catechisatie te zenden. Daarentegen trok de Bijbelse prediking van de dominee hoe langer hoe meer Hervormden uit de stad en de omtrek. Terwijl zelfs de Doopsgezinde kerkeraad wegbleef en de collectant pas tegen het einde van de dienst met zijn zakje plaats nam bij de deur, was 't kleine kerkje toch elke Zondag overvol. Tot zijn teleurstelling vond De Liefde bij prof. Muller begrip noch sympathie, toen hij hem te Amsterdam bezocht en spoedig werd zelfs de toelage van tweehonderd gulden per jaar door de hoogleraar ingehouden „tot de rust hersteld zou zijn”.

Eén lichtpunt in deze duisternis was voor de predikant zijn correspondentie met de Hervormde Gelderse ambtsbroeder Ds. O. G. Heldring, die zelf, enige tijd vóór de Doopsgezinde leraar, tot een overtuigd geloof was gekomen.

Later werd deze hartelijke, bemoedigende briefwisseling gepubliceerd.

In het jaar 1843 kwam De Liefde in contact met J. B. de Pinto, een man van Joodse afkomst, die, dank zij Dr. Capadose's prediking tot bekering was gekomen en in zijn woonplaats Den Haag in de Hervormde Kerk was gedoopt. De beide mannen gevoelden zich aanvankelijk zózeer tot elkaar aangetrokken, dat De Pinto bij De Liefde kwam inwonen. Samen bestudeerden zij nu de Oudtestamentische profeten en lazen ook de werken van John Nelson Darby, een Engelsman van grote begaafdheid, die in zijn vaderland velen ertoe gebracht had, de Staatskerk te verlaten en eigen geloofsgemeenschappen te

stichten. Darby's boeken en die van enkele zijner geestverwanten beïnvloedden het theologische denken van De Liefde en De Pinto, vooral omdat ze in het licht stelden, dat de Gemeente behoort te leven uit de verwachting der wederkomst van Christus — een inzicht, dat eerst veel later in de kerk zou doordringen.

Niet minder evenwel kwamen de beide Broeders onder de indruk van een brochure van Ds. J. E. Feisser, die de onschriftuurlijkheid poogde aan te tonen van de kinderdoop.

In zekere zin sloot De Liefde zich bij Feisser en zijn denkbeelden aan, toen hij over hetzelfde onderwerp een geschrift uitgaf, waarin hij betoogde, dat de doop van bekeerden, niet die der kinderen, in het N.T. het Bondszegel is. Dat bracht hem eerst tot een correspondentie, daarna voerde het hem tot een pennestrijd met de Afgescheiden predikant Scholte, die de Gereformeerde inzichten terzake verdedigde.

Een poos lang onderhield De Liefde hartelijke betrekkingen met Feisser en diens Duitse, Baptistische geestverwanten, doch toen deze meenden, dat ook hij zich door hen zou doen dopen, wendde de predikant zich, nogal onverwacht, van hen af, in tegenstelling tot De Pinto. Daarop werden de relaties voorgoed verbroken.

In deze zeer moeilijke periode van zijn leven besteedde De Liefde veel tijd aan de ernstige studie van de Bijbel en drong daarin gaandeweg meer door, zodat ook zijn prediking rijker en dieper werd en zijn inzichten op menig punt werden verruimd. Tengevolge daarvan vormde hij, juist tijdens de toenemende onaangenaamheden in zijn gemeente, een gehele kring van vooral orthodox-Hervormden rond zich, die hem tenslotte voorstelden, voor hen op te treden. Tot dat doel kochten zij een stuk grond en lieten daarop een gebouwtje zetten. Eindelijk kwam het met de Doopsgezinden tot een bruik; de gemeente liet haar predikant nog 4 jaar de helft van zijn tractament behouden en nam zijn huishuur over.

Doch toen De Liefde voor zijn eigen kring zou optreden, werd hij daarin voorlopig verhinderd door een ernstige keelaandoening. Eerst toen hij daarvoor in Duitsland genezing had gezocht en gevonden — en dadelijk daarop voor goed afscheid had genomen van de Baptisten — hield hij in „Bethel” zijn godsdienstoefeningen. Het kwam in die kring toen ook spoedig tot gemeentevorming en weer was het De Liefde, die deze „Apostolisch Christelijk Afgescheiden Gemeente” haar geloofsbelijdenis schonk.

Waartoe het met deze groep had kunnen komen valt moeilijk te zeggen. Het heeft ook geen zin, zich daarin te verdiepen, want De Liefde was slechts enkele maanden haar voorganger, toen voerde zijn weg hem in een andere richting en de gemeente loste zich weer op.

Eerste geschriften; het buitenland; Abcoude

Vóór we echter over die nieuwe arbeid spreken, hebben we eerst de aandacht te vestigen op enkele werkjes, die de predikant in deze jaren uitgaf en waarmede hij, afgezien van de eerder gepubliceerde brochures, zijn schrijversloopbaan begon.

Daar is in de eerste plaats het boek: „Galerij van Bijbelse vrouwen” — reeds uit 1842 daterend —

waarin de auteur vrij breedvoerig en in stichtelijke trant handelt over enige vrouwenfiguren uit het Oude Testament. Voor zover we weten trok het boek — anoniem uitgegeven — weinig de aandacht.

Geheel anders daarentegen ging het met het allegoriserende verhaal: „De Diligence of de reis naar de stad der erfenis”, waarvan de inhoud enigszins denken doet aan Bunyan's beroemde „Christenreis”. Het verhaal vormde de uitwerking van een lezing, die de schrijver reeds te Woudsend hield voor de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Het boekje werd veel gelezen en uitstekend beoordeeld. Dat wij thans geen smaak meer vinden in het lectuurgenre, waartoe het werkje behoort, doet weinig ter zake. Belangrijker is, dat De Liefde's tijdgenoten er zeer door werden gesticht. De derde publicatie lag op geheel ander gebied. Het was een viertal Christelijke liederen met pianobegeleiding. In één dezer gedichten bezong De Liefde zijn (tweede) huwelijk, dat hij juist een jaar tevoren sloot.

Zodra de predikant zijn betrekkingen met de Doopsgezinden verbroken had, poogde een zijner Zutphense vrienden, Baron W. van Lijnden, hem benoemd te krijgen tot directeur van de Normaalschool, welke op initiatief van het gezelschap der „Christelijke Vrienden” zou worden gesticht ten behoeve van de vorming van Christelijke onderwijzers in ons land. Sommige „Vrienden” achtten De Liefde de geschikte man voor deze functie, doch toen onder hen gecollecteerd werd, teneinde hem in staat te stellen, zich in Duitsland terzake te oriënteren, had de meerderheid toch ernstige bezwaren tegen hem wegens zijn neiging tot het Baptisme. Men erkende algemeen zijn begaafdheid en wilde hem toch wel voor de zaak van het Christelijk onderwijs behouden, doch meende tevens, hem geen benoeming in het vooruitzicht te kunnen stellen. Zo ontving hij wèl het geld, dat hem tot zijn reis en verblijf in het buitenland in staat stelde, doch ontnam men hem tevens de hoop op een functie.

Echter, De Liefde's belangstelling voor het onderwijs in Christelijke geest was door dit alles tòch gewekt. Nog vóór hij zijn reis ondernam schreef hij het eerste leesboekje in een reeks, die gedurende de komende jaren van hem zou verschijnen en waarmede hij de Christelijke school zulke uitmuntende diensten bewees. Het werkje droeg de titel: „De mens en de dieren” en was — kennelijk ten behoeve van de oplage — zowel voor de school als voor het huisgezin bedoeld. De stof was verdeeld over een aantal lesjes, elk met een aardig versje tot slot. Zo hartelijk, zo blijmoedig en tegelijk zo kinderlijk eenvoudig kon in die tijd alleen De Liefde schrijven. Hier is b.v. het laatste couplet van het versje, waarmede het lesje over „De Kleren” besluit:

„Het oog des Heren
ziet door de kleren
ons in 't gemoed.
Of 't kleed niet fijn is,
zo 't hart maar Zijn is,
dan is het goed.”

In de zomer van 1846 vertrok De Liefde met zijn gezin naar Meurs. Terwijl hij zich daar oriënteerde en studeerde, zocht de Rijnse Zending te Barmen een director en benoemde De Liefde in die functie

voor de tijd van een half jaar. Gedurende die periode gaf hij niet minder dan 38 uur les per week en gevoelde zich in deze omgeving uitstekend op zijn plaats. De onverwacht tot hem gekomen arbeid verruimde zijn inzicht niet weinig en sinds hij in Duitsland verbleef droeg hij de zaak der Zending een zeer warm hart toe.

In het najaar van '47 werd zijn verblijf te Barmen evenwel weer onderbroken ten behoeve van een reis naar Engeland, waartoe een zijner relaties, een zekere Anderson, hem uitnodigde. Voor hem schreef De Liefde tijdens de weken, die hij te Londen doorbracht, enige tractaten, die door hun kwaliteiten dadelijk zeer in de smaak vielen en waarvoor hij ook een hoog honorarium ontving. Dit soort arbeid „lag” de begaafde schrijver en dat begreep men in Londen zo goed, dat men er poogde, een vaste werkkring voor hem te vinden, wat evenwel niet gelukken mocht.

In Duitsland teruggekeerd, vestigde De Liefde zich nu met zijn gezin te Elberfeld. Dat hij daar met de Gereformeerde predikant Kohlbrugge kennis maakte, ligt wel voor de hand, doch het verwondert ons evenmin, dat deze mannen elkander moeilijk waarden konden. De Liefde dacht te weinig kerkelijk en was ook een te ondogmatische geest, dan dat hij zich vinden kon in Kohlbrugge's sterk geprononceerde opvattingen. Liever en met meer persoonlijke voorkeur bewoog de predikant zich in de kringen der Darbisten en Baptisten, wier individualistische vroomheid hem nader lag.

Hoe hij intussen met zijn tijd woekerde bewijst wel het feit, dat De Liefde in deze periode óók het eerste deel schreef van zijn „Algemeene Geschiedenis”. Tenslotte ontging hem evenwel de functie van Zendingdirecteur te Barmen om dezelfde reden als de hem aanvankelijk toegedachte post aan de nog te stichten Normaalschool. Zijn vriend Heldring poogde nog, de „Christelijke Vrienden” er toe te bewegen, de vroegere predikant een aanstelling in een andere, vaste werkkring te verschaffen en een tijd lang hing ook zijn benoeming tot „predikant voor Israël” in de lucht. Van dat alles kwam tenslotte evenwel niets. De Liefde mocht dan een uitnemend Christen en een vroom man zijn, hij stond buiten „de kerk” en dat besliste alles. Op de duur gevoelde de predikant zich wél geïsoleerd en eenzaam.

Zo keerde hij in Mei 1848 naar Nederland terug, niet wetende, wat de toekomst hem brengen zou; zonder positie, zonder bron van inkomsten. Er was toen nog hoop op de een of andere betrekking en daarom vestigde hij zich in het dorp Abcoude, waar de kosten voor levensonderhoud geringer waren dan in de naburige hoofdstad, doch van waar Amsterdam toch gemakkelijk bereikbaar bleef.

En nu zette de auteur zich aan zijn schrijftafel. Eerst schreef hij voor de laagste klasse het leesboekje „De Schoolvriend”, gevuld met een aantal korte, verhalende lesjes, elk weer besloten met een vlot en pakkend kinderversje. Dan volgde een leesboek voor de hoogste klasse, dat hij in vier gedeelten splitste. Fabelen, gelijkenissen, vertellingen, mythen, legenden en geschiedenis vulden de bladzijden. Onuitputtelijk leek de fantasie van de schrijver in het bedenken van korte, leerzame vertelsels; groot was zijn talent ook in het bewerken van reeds bestaande stof.

Natuurlijk kunnen we er hier niet aan denken, al De Liefde's leesboekjes te noemen en te karakteriseren. Daarom laten we een opsomming ervan achterwege en vestigen liever de aandacht op zijn omvangrijker werk. Daartoe moet wel in de eerste plaats gerekend worden zijn „Algemeene Geschiedenis”, waarbij dan behoort de „Schets der Algemeene Geschiedenis” voor de scholen. Zoals we reeds opmerkten, maakte De Liefde het eerste deel van het grote werk nog te Elberfeld gereed; helaas moest het uitgeven van het tweede deel, de Nieuwe Geschiedenis omvattend, worden nagelaten. De uitgever betaalde er de schrijver al te weinig voor, zodat deze aan lonender auteurswerk de voorkeur geven moest met het oog op de behoeften van zijn steeds groeiend gezin.

Amsterdam; De Evangelisatie

In Februari 1849 verhuisde de familie tenslotte tòch naar Amsterdam, waar een woning aan de Herengracht werd betrokken. Dat was een hele onderneming, want de inkomsten, die de vroegere predikant zich verwerven kon, vloeiden nog altijd niet voort uit een vaste betrekking. Voor hem en zijn vrouw was het dan ook dikwijls moeilijk, het hoofd boven water te houden en de uiterste zuinigheid bleef altijd geboden. Doch De Liefde was niet iemand, die spoedig onder geldzorgen gebukt ging. Zijn natuurlijke blijmoedigheid en opgewektheid verdreven altijd weer de dreigende wolken der somberheid.

Trouwens, daar, in Amsterdam, zou hij het werk vinden, waaraan hij, meer nog dan aan zijn boeken, zijn betekenis zou danken. Daar, in de achterbuurten van de grote stad, wachtte reeds de arbeid op het ogenblik, waarop die hem zou worden aange-wezen.—

Dat geschiedde op een middag in September van het jaar, waarin hij zich in de hoofdstad vestigde. Staande op een brug over de vuile, smalle Goudsbloemgracht was het De Liefde, of hij op dat moment voor het éérs de smerige, vervallen huizen van deze beruchte wijk zag en plotseling drong het tot hem door, welk een ellende dáár geleden moest worden. Degene, die hem vergezelde beleefde het grote ogenblik van zijn leven, toen de predikant uitdrukking gaf aan de gedachte, die het eerst bij hem opwelde: „Zou er iets gedaan kunnen worden om Christus in dit oord van duisternis en ellende te brengen?”

Dát woord der Christelijke barmhartigheid zou zijn verdere leven bepalen. Hijzelf had er zijn werk voor de toekomst mede aangeduid en omschreven. En hij was waarlijk niet de man, die veel tijd behoefde om zijn gedachten in daden om te zetten; voor zijn besef was er háást bij het werk. Aanstonds stapte hij toe op een vrouw, die een eindje verder voor haar huisje stond, knoopte een vriendelijk gesprek met haar aan en verzocht haar, hem haar voorkamer in bruikleen af te staan om daar éénmaal per week een Bijbellezing te houden. De vrouw verstond zijn taal, begreep aanstonds zijn wens en gaf dadelijk haar toestemming.

Reeds de volgende avond zat De Liefde in haar kamertje achter de tafel, die nu met een hagelwit laken gedekt was en waarop de open Bijbel lag. Vijf vrouwen en een blinde orgeldraaier waren zijn toehoorders, de luisteraars naar de verkon-

Wij en ONS BEROEP

lets over psychotechniek

diging van het aloude Evangelie. Gedurende de volgende weken zorgden zij er voor, dat het getal der bezoekers zich uitbreidde tot het tenslotte zó was toegenomen, dat het kamertje vol en spoedig zelfs te klein werd. De beweegbare wand tussen het voor- en achtervertrek werd toen weggenomen en opnieuw konden meer belangstellenden worden toegelaten. Nog later moest een deel van het achtererf bij het huisje worden getrokken, waardoor een lokaal ontstond, dat ruimte bood aan tweehonderd mensen. In hun midden zat De Liefde op een houten stoel, waarop enige bedkussens waren gelegd en improviseerde voor de vuist weg, altijd boeiend, steeds ernstig; zijn hoorders aansprekend in hun eigen situatie en omstandigheden en hen de enige, ware weg wijzend in hun moeiten en zorgen. Het licht van het Evangelie was ontstoken in de duisternis van de grote stad.

Tenslotte werd ook het lokaaltje in de woning van de visvrouw al te klein, want de bezoekers klommen er zelfs met een laddertje op de lage zolder, waar er altijd nog wel een twintigtal konden zitten. Gelukkig bezat De Liefde een vriend, die hem in staat stelde, een perceel te kopen op een ander punt in dezelfde buurt en daar werd toen een gebouw tje gezet, dat een zaal bezat, die plaats bood aan 250 toehoorders. Er was zelfs een galerij aangebracht. Met grote blijdschap zette De Liefde daar zijn tijdelijk onderbroken Evangelisatiewerk voort.

Wat later werd de smerige gracht gedempt en de brede straat, die daardoor ontstond heette voortaan Willemstraat. Gedurende de volgende jaren werd het gebouw nog tweemaal door verbouwing in overeenstemming gebracht met de behoeften doch nog heden wordt er de arbeid, die De Liefde er aanving, door zijn opvolgers voortgezet, midden in een buurt, waar vroeger de politie geen voet zette en die nog altijd behoort tot Amsterdam's armoedigste wijken.

(Wordt vervolgd.)

We eindigden ons vorige artikel met de opmerking, dat er bij het geven van een beroepsadvies in een bepaalde functie rekening gehouden moet worden met de mensentypen, die naast elkander hebben te werken, wil de een de ander niet met gevoelens van minderwaardigheid belasten. Zo zijn wij meteen terechtgekomen op de verhouding, die er bestaat tussen het zijn van een bepaald type en het kiezen van een zeker beroep. U zult u zeker wleens verwonderd hebben afgevraagd: Hé, hoe heeft nu die man, dat beroep kunnen kiezen. Men zou zeggen, dat dat helemaal niets voor hem is.

Soms weet men een oplossing er voor te vinden in de omstandigheden, b.v. het hebben van een vader, die graag zag dat zijn geheel anders gearde zoon hem toch in het ouderlijk bedrijf opvolgde, of de noodzakelijkheid om aan de kost te komen en daardoor zijn gezin te kunnen onderhouden. Dit verschijnsel doet zich in alle standen en kringen voor en kan zowel gelden van een burgemeester als van een krantenloper. Schrijver dezes heeft eens een locomotiefpoetser onderzocht, die, ware hij niet op zeer jeugdige leeftijd getrouwd, zeker met enige financiële hulp een schitterend figuur geslagen zou hebben op de technische Hogeschool, evenals hij hoge bestuursambtenaren heeft aangetroffen, die voor hun ondergeschikten op intellectueel gebied verre onderdeden.

Zo in de dagelijkse wandeling stuit men slechts hoogst zelden op mensen, die met een gerust hart betuigen het beroep gevonden te hebben, waarin ze met hart en ziel kunnen opgaan. We herinneren ons allen nog wel, dat het juist in de periode vlak na de bevrijding normaal was, dat men naar ander werk uitzag dan men te voren gedaan had. „Wat ik wil, weet ik niet zo precies, maar dat ik iets anders wil dan die sleur tot nu toe, dat staat vast.”

Voor een goed deel kunnen wij dit verlangen schrijven op de rekening van de bezettingsjaren, die een algehele beklemming medebrachten. Men voelde zich onvrij, ontevreden over de gang van zaken, zag hoe andere, minderbegaafden aan bod kwamen en wilde nu ook zelf er voor zorgen niet achter te raken.

De teleurstellingen zijn niet uitgebleven. Velen kregen na de bevrijding hun kans, maar ook zeer velen hebben deze grandioos verknood. Alleen zij, in wie werkelijk meer reservekrachten aanwezig waren dan tevoren gebleken was, hebben hun kans weten te benut-

ten en zijn nu tamelijk tevreden leden van de maatschappij geworden. Men moet, dunkt ons niet te pessimistisch staan tegenover het feit, dat velen geen bevrediging vinden in hun dagelijks werk. „Vrij Nederland” publiceerde onlangs het resultaat van een interessant onderzoek, waarbij de ondervraagden moesten antwoorden op de vraag: Zijt gij met Uw beroep tevreden? 63 procent antwoordde „ja”, 23 procent „neen” en de rest had geen mening. Deze cijfers vallen natuurlijk mee. Merkwaardig was hierbij ook, dat de ontevredenheid onder de arbeidersklasse slechts weinig groter was dan onder de beter gesitueerden! Jammer was het, dat bij het onderzoek geen rekening was gehouden met de godsdienstige gezindheid der ondervraagden. Ook was er niet verder doorgevraagd naar de motiveringen. Wanneer een en ander was geschied, zouden wij prachtig materiaal hebben gehad. Vooral de vraag, hoe de christen tegenover zijn beroep staat, zou de moeite van beantwoording en verwerking der gegevens waard zijn geweest.

Vergissen wij ons niet, dan zijn hier duidelijk drie groepen aanwezig. De eerste groep leeft nog vanuit een in wezen onchristelijk schema, waarin al het aardse zozeer waardeloos geacht wordt, dat eigenlijk ook het beroep maar een bijkomstigheid is.

De „goede” groep staat hiertegenover en leeft min of meer bewust in zijn beroepsbezigheid uit het ideaal van het huwelijksformulier, dat op zulk een kostelijke wijze spreekt over het „goddelijk beroep” van de man. In de derde groep horen tenslotte de uitzonderingen op deze beide regels thuis en wij kunnen hierin zowel de in zijn „goddelijk beroep” teleurgestelde en in zijn idealen afgezakte aantreffen als hij die van de gedachte van de eerste uitgaat, maar toch in zijn werk zoveel geluk vindt, dat al het aardse blijkt mede te vallen. Wij merken nog op, dat dit laatste type vaak de trekken vertoont van het minderwaardigheidsgevoel op religieus gebied, waarover in het vorige artikel werd gehandeld. Vanzelfsprekend moet voorop staan, wanneer wij verder over het „passen” in een bepaald beroep gaan spreken, dat deze bedeling door de zonde is geschonden. Daardoor is het ideaal aan beide zijden kapotgemaakt.

Enerzijds beschikt de mens niet meer over het juiste en volledige gebruik van alle functies, die hij nodig zou hebben om ook in zijn beroep God naar volmaaktheid te dienen, anderzijds

P. H. MULLER

JAN DE LIEFDE

1814-1869

Met onverflauwde ijver bleef De Liefde voortgaan op de weg, die hij eenmaal had ingeslagen. Tôt 1849 had hij zich bepaald tot zijn Bijbelzingen, die hij gedurende de wintermaanden alle Dinsdagavonden hield. Doch toen begon men er bij hem op aan te dringen, dat hij ook des Zondags spreken zou en daarmee die velen stichten, die geen bevrediging vonden in de kerkelijke godsdienst-oefeningen.

Voor eigen rekening en risico huurde De Liefde ten slotte, gehoor gevend aan die aandrang, de zaal „Tecum Habita” op de Heerengracht bij de Hartenstraat. Sinds Mei '49 ging hij daar nu iedere Zondagmorgen vóór en de toeloop van belangstellenden was er immer zeer groot, vooral uit de kringen, die men toen „de arbeidende stand” of zelfs „de mindere klasse” noemde. De leidende figuren en notabelen der kerk stonden echter afwijzend tegenover dit werk, waarvan zij meenden, dat het hun geloofsgemeenschap onmogelijk ten goede komen kon. Het zou nog honderd jaar duren, éér die kerk, door het organiseren van „samenkomsten voor buitenkerkelijken”, erkennen zou, dat De Liefde zijn tijd ver vooruit was geweest.

Zeker het ontbrak de voorganger aan kerkelijk besef, doch dat neemt niet weg, dat wij grote bewondering koesteren voor de ijver en de volharding, waarmede hij, dwars tegen verdachtmakingen en regelrechte vijandschap in, zijn moeilijke werk bleef doen. In zijn nuchtere maar hartelijke taal, in zijn welsprekendheid en oprechtheid, maar vooral in zijn regelrecht spreken tot het hart zijner hoorders, stak het geheim van zijn aantrekkingskracht.

Boeken, Liederen, Tijdschriften

Terwijl zo de arbeid der Evangelisatie en predikatie voor De Liefde hoe langer hoe omvangrijker werd, ontplooidde hij in de jaren tussen 1849 en 1860 een enorme werkzaamheid als auteur. Terwijl hij nog bezig was aan zijn grote werk over de Algemene Geschiedenis verscheen er van hem geschrift op geschrift; degelijke, goed-doordachte, fris geschreven werken en werkjes. Hij schreef voor kinderen, voor opgroeiende jonge mensen en voor volwassenen; voor eenvoudigen en voor meer ontwikkelden. Dikwijls deed hij zijn populaire boekjes uitkomen in zakformaat opdat ze gemakkelijk te hanteren zouden zijn. De inhoud van deze boeken en boekjes was er altijd weer op gericht, Christus te prediken op allerlei wijzen en dat te doen op een zó eenvoudige, tegelijk zo overtuigende manier, dat een kind het kon vatten.

Zo schreef hij in 1849 zijn „Christus in de beelden der natuur” en, in hetzelfde jaar — vermoedelijk nog te Abcoude — de „Spreuken voor de keuken”, een titel, die wel aanstonds nieuwsgierigheid wekken moest, doch waarachter men zeker niet zoeken zou de twee voordrachten over onderwerpen uit het Bijbelboek der Spreuken, welke De Liefde erin uitgaf, voorafgegaan door een vertellende inleiding.

En dan waren er nog de „Zangstukjes”, die de veelzijdige man in deze jaren én schreef én op muziek zette. Vele van die, voor die tijd meesterlijke verzen zijn, althans naar onze smaak, volkomen verouderd, zeker, maar hoevele jaren hebben ze in duizenden harten geleefd; klonken hun melodieën in de huiskamers en de schoollokalen; werden hun woorden gezongen door kinderen, doch ook door de ouderen! Wie kent trouwens niet nóg het „Er gaat door alle landen een trouwe Kinder-vriend...”? Twintig jaar na De Liefde's overlijden publiceerde zijn zwager Frowein nog 39 van zijn nagelaten liederen.

Reeds in '47 vatte De Liefde het plan op, een Christelijk tijdschrift voor de jeugd te gaan uitgeven. De medewerkers, die hij ervoor vroeg lieten hem evenwel al spoedig in de steek, zodat hij — twee jaar later — alleen het periodiek „Timotheus” volschreef, wat hij niet minder dan zeven jaar volhield, onuitputtelijk in zijn vindingrijkheid, vlot en vaardig met zijn pen. Het blad gaf verhalen en gedichten, anecdoten en raadsels, maar ook artikelen van allerlei aard en strekking. Later herdrukte de uitgever de verhalen uit de verschillende jaargangen bij herhaling en bracht ze telkens weer onder het publiek, dat ze van meet af zo hoog waardeerde.

Maar tegelijk werkte de schrijver óók aan een ander periodiek, n.l. „De Handwijzer”, een Christelijk weekblad voor Amsterdam, meer speciaal bestemd voor „het volk”. Het eerste nummer verscheen — in nauwe samenwerking met enige der „Christelijke Vrienden” — in de aanvang van 1850. Ook in en met dit weekblad had De Liefde maar één doel: „De Handwijzer” wilde „dienen om in de dagen van donkerheid en verwarring aan dwalenden de weg des behouds te wijzen”. Ook hier had de bewaarde en op de duur ervaren auteur al spoedig succes; het aantal abonne's nam gestaag toe. Maar in de kring der kerkelijke „Vrienden” koesterde men bedenkingen. Weliswaar nam Groen van Prinsterer, de voorzitter van het gezelschap, met zijn breder blik terzake een ruimer standpunt in, doch het was toch wel onder zijn voorzitterschap,

dat men besloot, de Amsterdamse deurwaarder Wormser en enige anderen stem te geven in de redactie. Voortaan zou „De Handwijzer” „het kerkelijk standpunt” innemen en „de romantische verhalen” — dus dat deel van de inhoud, waardoor De Liefde zoveel lezers trok en boeide — zouden vervangen worden door „mededelingen van belangrijke voorvallen in onze vaderlandse of kerkelijke geschiedenis vermeld, martelaars-historiën enz.”

„Als men iets goed dood wil maken, moet men het kerkelijk maken,” schreef later Ds. H. N. de Graaf niet zonder bitterheid. Hij sprak niet zonder kennis en ervaring; nog in hetzelfde jaar, waarin Wormser en anderen hun zin kregen, moest „De Handwijzer” haar verschijning staken bij gebrek aan belangstelling.”

Men moet evenwel niet menen, dat De Liefde door zijn tijdschriften volkomen in beslag werd genomen, of dat zijn Evangelisatiewerk hem geheel de handen bond. In dezelfde jaren verschenen opnieuw twee zijner schoolboekjes n.l. „De Verteller”, dat op 188 bladzijden 60 lesjes telde en een schat van verhaaltjes bood, waarin ditmaal over landen en steden verteld werd. En „De oude Dina,” dat twintig stukjes bevatte met een aantal versjes.

Tegelijk evenwel zette hij zich tot het samenstellen en schrijven van zijn „Almanak voor hart en huis”. Behalve de gebruikelijke kalender en de dagteksten gaf hij daarin ook, wat men toenmaals „het mengelwerk” noemde en dat alweer bestond uit verhalen en gedichten. 't Werk beleefde vijf jaargangen.

In de winter van 1850—'51 hield de onvermoeide spreker en schrijver bovendien tien lezingen voor het volk over enige onderwerpen uit de algemene geschiedenis. Daarmede ondernam hij niets minder dan wat tientallen jaren later de Volksuniversiteiten ter hand namen. Een contributie van vijf gulden verschafte de gelegenheid tot het bijwonen van alle voordrachten. De Liefde handelde daarin o.a. over de Kruistochten, het leven van Socrates, de Franse revolutie, de slavernij en nog enige onderwerpen. Later gaf hij zijn lezingen uit in een boek van ruim driehonderd bladzijden. Bladert men het uiter-aard lang verouderde werk door, dan krijgt men respect voor de belezeneerdheid van de spreker, doch niet minder voor de vaardige vlotheid, waarmede hij voor goeddeels half-ontwikkelde luisteraars zijn stof behandelde.

Nadat „De Handwijzer” opgehouden had te bestaan, voer De Liefde weer zijn eigen koers en richtte hij het „Volksmagazijn voor Burger en Boer” op, een tijdschrift, dat hij negen jaar lang redigeerde, n.l. tot het einde van 1860.

Hoeveel nut ook dat blad jaren lang heeft gesticht zal altijd onbekend blijven. Wel droeg het er soms de sporen van, dat de auteur buiten de officiële kerken stond en werkte. Bij herhaling kwam hij ertegen op, dat in de Hervormde kerk vertegenwoordigers van de moderne richting gelegenheid werd ge'aten, „de kansel te misbruiken”. Doch niet minder scherp was De Liefde, wanneer hij zich tegen de rechtzinnigen keerde. We zeiden het reeds enige malen: De Liefde dacht niet kerkelijk en dat had toch niet geringe nadelen. Doch hij zag, halverwege de 19e eeuw, de toestand der Ned. Herv. Kerk toch in vele opzichten duidelijker dan menig kerkelijk-denkend voorganger.

Helaas kunnen we ook hier niet op de dingen ingaan. Wie echter menen mocht, dat De Liefde een „kerkvijand” was, begrijpt hem niet. Het ging hem evenwel nooit om deze of die kerk, doch altijd en uitsluitend om „de” Kerk. Tot vereniging met háár drong zijn Evangelisatie en zijn prediking; al wat verhinderde, dat men de boodschap van het Evangelie vernam, die zij had door te geven, vond in hem een onverzoenlijk tegenstander.

De Liefde en de „Christelijke Vrienden” Gemeente-vorming

In April 1850 woonde De Liefde voor het eerst de vergadering bij van de „Christelijke Vrienden”, wier gezelschap wij hiervoor reeds enkele malen hebben genoemd. Enige kerken was hij, met de predikant Tinholt, haar secretaris en wij weten b.v. ook, dat hij degene was, die tot ontsteltenis van sommige andere leden voorstelde, voortaan ook vrouwen tot de vergaderingen toe te laten. Daarmede toonde De Liefde weer eens, hoever hij zijn tijd vooruit kon zijn, doch zijn inzichten werden door de meerderheid niet gedeeld.

Toen de moderne predikant Meyboom in '54 te Amsterdam werd beroepen, hielden de Christelijke Vrienden een — bij uitzondering openbare — vergadering. De oppositie der Gemeente tegen de vrijzinnige predikanten was sterk, doch de rechtzinnige ambtsdragers hadden zich tot dat ogenblik ervan onthouden, zich in de strijd te mengen. In de bedoelde openbare bijeenkomsten nu spraken Chanterie de la Saussaye en Heldring en legden in een aantal stellingen hun meningen neer. De la Saussaye beloofde, dat de predikanten een adres aan de Synode zouden richten, waarin zij hun „diepe medelijden” met de Gemeente zouden uitspreken; Heldring betreurde in zijn stellingen de volgende ochtend, „het lijden der Gemeente,” doch troostte de aanwezigen met de opmerking, dat lijden altijd het lot en kenmerk der Nederlandse kerk was geweest. Hij spoorde aan tot gebed en lijdzaamheid.

Dat was te veel voor De Liefde. Hij merkte op, dat er van de herders wel wat anders kon verwacht worden, wanneer de kudde werd aangevallen, dan dat zij hun medelijden betuigden en hij hield zijn vriend Heldring voor, dat er toch wel een principieel verschil bestond tussen het lijden der martelaren en dat der huidige predikanten. Indien de predikanten van thans zouden volharden bij hun gedragslijn — zo zeide hij — zouden zij wel nooit gevaar lopen, martelaars te worden!

Hoe goed kunnen we de verontwaardiging begrijpen, die uit deze sarcastische woorden blijkt. Hoe door en door ziek was de Hervormde kerk, dat twee harer eminentste vertegenwoordigers het niet verder konden brengen dan tot slappe betuigingen.

Een motie van afkeuring op De Liefde's felle betoog werd onder voetgetrappel aangenomen (hoe beschamend!) en de Evangelist verliet zwijgend de zaal.

Sinds dat ogenblik was de kloof onoverbrugbaar tusschen hem en de kerk. vertegenwoordigend door degenen op wie hij lange tijd al zijn hoop had gevestigd en die zijn werk hadden dienen te dragen.

Duidelijk zag hij nu in, dat het enige, wat hem te doen stond, was, het Woords Gods te verkondigen, met alle middelen die hem ten dienste stonden en overal, waar men hem daartoe de gelegenheid bood.

Ja, hij ging verder. Hij was intussen reeds verder gegaan.

Af en toe meldde zich die of gene bij hem aan met het verzoek, van hem een opleiding te mogen ontvangen, welke in staat stelde, het werk der Evangelisatie ter hand te nemen. Welke weg hij hier te gaan had, werd De Liefde aangewezen naar hij meende. In het voorjaar van 1853 werd hem de beschikking gegeven over een ruime woning aan de Bloemmarkt (thans N.Z. Voorburgwal) en daar nam hij achtereenvolgens die jongemensen op, aan wie hij gedurende het winterseizoen een opleiding gaf. Op de duur vormde hij zo een gehele kring van Evangelisten, bezield met een grote liefde tot hun arbeid; mensen, die onder zijn ernstige, bekwaame leiding geschoold werden.

Daar was b.v. Holleman, die onder de polderwerkers van de Haarlemmermeer ging arbeiden en Menkhof, die zich vestigde bij de veenarbeiders en grasmaaiers in de oostelijke provincies. In 't bijzonder muntte uit B. Gerdes, de man, die spoedig een even vaardige pen bleek te bezitten als zijn leraar en die in de loop der volgende jaren een reeks verhalen schreef, die zijn naam als Christelijk volksverteller beroemd hebben gemaakt.

Het arbeidsterrein van De Liefde breidde zich uit, de mogelijkheden waren vele en zijn krachten bleven zich ontplooiën. Gedurende de wintermaanden werd er hard gestudeerd en gewerkt in het huis op de Bloemmarkt. Des Zondags werd er gepreekt, Zondagsschool en kinderkerk gehouden, waaraan de studenten ijverig deelnamen. Gedurende de avonduren van de wekdagen deed men huisbezoek bij hen, die de Bijbellezingen bijwoonden en bij de ouders van de kinderen, die de Zondagschool bezochten.

Teneinde zijn veelsoortige werk te centraliseren, stichtte De Liefde in 1854 met enige medestanders de Vereniging „Tot heil des Volks”, welke zich de Evangelisatie ten doel stelde, niet slechts te Amsterdam, doch ook in andere plaatsen van het land. De vereniging wilde geen kerk zijn, doch arbeiden op de wijze van de Maatsch. t. Nut van 't Algemeen. Spoedig werden inderdaad in verschillende steden en dorpen afdelingen opgericht en drie jaar later telde de vereniging reeds twaalf afdelingen met samen 439 leden. Om verschillende redenen hielden de meeste afdelingen niet lang stand en tenslotte bleef de Vereniging te Amsterdam alleen over.

Doch daar breidde zich de arbeid dan ook van jaar tot jaar uit. In 1855 werd de eerste Bewaarschool gesticht, waar dagelijks van 9—6 honderd kinderen verzorgd en onderwezen werden. Des Zondagsmiddags riep men de ouders dier leerlingen voor Bijbellezingen bijeen. Onder de kleine kinderen van de haveloze buurten ving „Heil des Volks” zo een arbeid aan, die van echte, levende, Christelijke liefde en barmhartigheid getuigde. Dan volgde echter de stichting van een naaischool voor behoeftige meisjes. Zestig harer volgden reeds in 1856 de cursus, waarvoor aanvankelijk niets behoefde te worden betaald en die gedurende de volgende jaren nog werd uitgebreid. Engelse fabrikanten schonken

naaigarens en het Bijbelgenootschap zorgde voor Bijbels.

Toen het werk van de Vereniging zich zo zeer bleef uitbreiden, achtte De Liefde het op de duur wenselijk, een eigen kerkgebouw te stichten, waarin, met de erom heen gegroepede lokaliteiten, aan geheel de arbeid een centrum zou worden geboden. Met behulp van een fikse lening kocht hij een huizencomplex achter zijn woning op de Bloemmarkt en liet al dra met de verbouwing beginnen. Doch de kosten daarvan vielen zo tegen, dat De Liefde schrok voor de verantwoordelijkheid, die hij, wel wat onberaden, op zich had genomen. Toen alles gereed was, zag het grote gebouw er keurig uit, doch de stichter ging gebukt onder zijn zorgen. Voor het laatst wendde hij zich nog eens tot zijn kerkelijke relaties, doch het gelukte hem niet, hen finantieel voor het groots opgezette werk der Evangelisatie te winnen. Hoezeer zijn arbeid dan gezegend mocht zijn, het ging niet van „de kerk” uit en dus liet men De Liefde aan zijn lot over.

Het gevolg daarvan was evenwel, dat de Evangelist in Engeland en Schotland eerst korte, daarna ook langere collectereizen ging ondernemen en daardoor weken, soms maanden lang van huis was. Op de duur kwam dat zijn arbeid in de stad niet ten goede, hoezeer zijn medewerkers zich ook inspannen. Het prachtige „Eben Haëzer” — zo heette het gebouw — werd op de duur een blok aan het been.

De Vrije Evangelische Gemeente Arbeid in Engeland

Dat bleef zo, óók toen De Liefde er, op aandrang van een aantal zijner vrienden en medewerkers (doch tot teleurstelling veler anderen) in 1856 toe over ging, met tachtig hunner, de Vrije Evangelische Gemeente te stichten, waarin hij zijn ideaal verwerkelijk zag — doch die zijn gehele werk definitief en voorgoed buiten de kerk en het kerkelijk verband bracht.

Zolang De Liefde zelf voorging nam de jonge gemeente toe in bloei, doch zijn telkens herhaald verblijf in het buitenland maakte op de duur het beroepen van een tweede predikant noodzakelijk. Daartoe zocht men Dr. J. H. Gunning aan, toen Ned. Herv. predikant te Hilversum. Deze meende echter te moeten bedanken, óók op grond van de overweging, dat een gemeente als die van De Liefde staat of valt met haar stichter en voorganger. Men besloot nu, dat een der door De Liefde gevormde Evangelisten moest voorgaan, wanneer hij zelf afwezig was.

Tot de reeks van geschriften, die de predikant ook in deze jaren weer in druk gaf, behoren het allegoriserende verhaal „De plaatsvervanger of de tocht naar de steengroeve”, een aantal kleinere werkjes, het biografische „De macht van den Sterkste” — uit het leven van een Zending — een vertaling van Bunyan's „Christenreis” en de drie deeltjes van de „Beknopte Geschiedenis des Vaderlands”, een leesboek voor de school.

In een ander geschrift: „Gedachten over het verband tussen de verkiezing en de algemene genade” mengde De Liefde zich in een gedachtenwisseling over de verzoening en de verkiezing, welke in die dagen veler belangstelling had. Zijn betoog vond

bestrijding bij de Afgescheiden predikanten, die zich op „de Gereformeerde Vaders” beriepen, voor wie De Liefde evenwel openlijk uitsprak, geen méérder respect te hebben dan voor welke andere medechristen.

Voorts bewerkte hij enige preken en Schriftbeschouwingen voor de pers, begon ook een vertaling der Bijbellezingen van de Schotse predikant Cumming en zette zich aan een vereenvoudiging der Bijbelconcordantie van Abraham Trommius. Bovendien vertaalde hij verhalen uit het Frans of Engels en bewerkte nog een kleine reeks van minder belangrijke werkjes, die thans vergeten zijn.

Niet geringe verdienste evenwel verwierf de auteur zich met het schrijven van een geheel nieuw genre vertellingen, n.l. dat der Kerstverhalen. De viering van het feest van Christus' geboorte met een verlichte Kerstboom, danken we te onzent aan een Duits gebruik, dat ongeveer halverwege de negentiende eeuw werd overgenomen. Dat geschiedde, toen de Zondagsscholen werden gesticht waar de Kerstgeschiedenis, de kerstboom en het kerstverhaal in het middelpunt stonden der Kerstfeestviering. Het eerste Nederlandse Kerstlied was een gedicht van de Liefde's leerling en vriend Gedes, n.l. het sindsdien overbekende: „Er ruist langs de wolken”; de eerste Kerstvertelling schreef De Liefde. Het werkje verscheen in 1857 en werd, enige jaren later, gevolgd door een omvangrijker verhaal.

Het was in het jaar 1847, dat De Liefde, zoals we ons zullen herinneren, zijn eerste Engelse tractaten schreef op verzoek van een vriend. Jaren later leerde men te Rotterdam deze stukjes kennen en richtte toen tot de auteur het verzoek, dergelijke lectuur ook in zijn moedertaal te schrijven. Aan die uitnodiging gaf hij, zoals vanzelf spreekt, gaarne gehoor.

Toen de Vrije Evangelische Gemeente was gesticht, zong men daar in de Zondagse godsdienstoefeningen aanvankelijk uitsluitend psalmen. Doch spoedig kreeg men behoefte aan geestelijke liederen. In 1861 deed een commissie uit de gemeente, onder presidium van De Liefde daarom een bundel verschijnen, van welks inhoud de Evangelist de auteur was.

Intussen pakten zich donkere wolken boven de gemeente samen. De financiële zorgen drukten steeds zwaarder en er moesten tenslotte maatregelen worden genomen om daaraan een einde te maken. Aanvankelijk vatte De Liefde het plan op, zijn collectereizen tot Amerika uit te strekken, van welk land hij hoge verwachtingen koesterde, doch toen Dr. Gunning het op hem uitgebrachte beroep niet aanvaardde kon dáárvan niets komen. Tenslotte verkocht men „Eben Haëzer” en de Gemeente Amsterdam liet het gebouw afbreken. Dientengevolge werden de Vrije Evangelische Broeders genoodzaakt, naar hun lokaal „Tecum Habita” terug te keren.

Daar nam Hardenberg, een van De Liefde's leerlingen de leiding der godsdienstoefeningen van de voorganger over, die zich gaandeweg meer van de gemeente losmaakte om zich tenslotte geheel te wijden aan de opdrachten, die hem van de zijde van Engelse uitgevers bereikten. Eerst vestigde De Liefde zich te Utrecht en reisde vandaar Zaterdags

naar Amsterdam om er Zondagochtends te spreken; 's avonds trad hij dan te Haarlem op en des Woensdags om de 14 dagen vond hij in Rotterdam immer een stampvolle zaal op hem wachten.

In 1861 vestigde hij zich echter met zijn gezin in Engeland om daar beter te kunnen werken. Eindelijk verwierf hij zich nu de mogelijkheid, met voldoende inkomsten zijn gezin te onderhouden. Want sinds de Engelse uitgevers zijn bekwaamheid ontdekt hadden kon hij niet genoeg kopij leveren en vooral aan de korte verhalen, die hij schreef, had men altijd behoefte.

In 1863 ontving hij het verzoek, een lange reis te maken langs een aantal philanthropische inrichtingen in Europa en de Engelse lezers te vertellen van de arbeid, die daar werd gedaan. De verslagen, die De Liefde achtereenvolgens leverde vielen zo zeer in de smaak, dat hij in '64 opnieuw op reis moest.

Het heeft natuurlijk weinig nut, alle bijzonderheden uit de laatste jaren van 's mans leven met nauwkeurigheid te verhalen. Daar hij jaren lang in Engeland woonde, verloor men hem te onzent op de duur uit het oog. Doch zijn werk nam hem toch niet zo geheel in beslag of hij zag kans, af en toe een boek of brochure in zijn moedertaal uit te geven.

Zo schreef De Liefde een en ander maal tegen het modernisme van Allard Pierson, ten huize van wiens vader hij menige vergadering van de „Christelijke Vrienden” had bijgewoond. Allard had hij dus reeds gekend, toen hij nog een jongen was en toen had hij hoge verwachtingen van de schrandere knaap gekoesterd. In later jaren blééf hij sympathie behouden voor de geleerde, doch dat verhinderde hem toch niet, diens inzichten aan te vallen, toen de liefde tot Christus hem daartoe drong.

Tot werk van weer geheel andere aard behoort o.a. de eerste aflevering van een „Bijbel voor de Jeugd”, welke uitgave om de een of andere reden echter niet werd voortgezet en de „Geschiedenis van Jozef voor kinderen berijmd in twaalf zangen”, die in 1864 verscheen. Een jaar later bewerkte de predikant-journalist weder een zestal „leerredenen” die evenwel pas twee jaar later van de pers kwamen. De essays over de inrichtingen van liefdadigheid in Europa werden voor Nederland bewerkt in het boek: „Vruchten des geloofs”.

Wij hebben tot nog toe geen aandacht geschonken aan De Liefde's gezin en huiselijk leven. Daarover ten besluite nog een enkel woord.

Laatste periode

Het tweede huwelijk van de predikant werd gezegd met niet minder dan elf kinderen. Helaas overleefden niet allen hun ouders. Eerst stierf de één-jarige Hendrik, doch veel zwaarder nog was de slag, die de ouders trof, toen in 1854 hun dertienjarige Ida overleed. In de omgang met zijn medemens was De Liefde een hartelijk, beminlijk man, die sterk uit zijn gevoel leefde. In wijde kring genoot hij om zijn persoonlijke eigenschappen een grote sympathie, ook van hen, die zijn kerkelijke denkbeelden en theologische inzichten niet deelden.

(Slot op pag. 278)

Neerbosch'

KERSTBLAD

1947

DE SCHRIFTGELEERDEN EN DE WIJZEN

Zij hebben neergezeten
Met hun vergeelde boeken,
Zij hebben niet geweten
Dat God geboren was.

Maar uit het Oosten kwamen
Drie koningen Hem zoeken,
Die van een ster vernamen
Wat geen in woorden las.

„Gij meesters der historie,
Zeg ons, waar is Zijn woning
Die aller heemlen glorie
In éne sterre meldt?”

Zij spraken: „'t Is geschreven
Dat aller eeuwen koning
Heeft Bethlehem verheven,
En waren zeer ontsteld.

Zij deden hen in donker
Als doden uitgeleide.
Er was geen stergeflonker,
De nacht stond om hen heen.

Maar ver van de geleerden,
O wonderlijk verblijden
Hoe daar de sterre keerde
Die allen overscheen!

„Komt laten wij aanbidden
God die Zich openbaarde,
Want Hij is in ons midden
Met majesteit bekleed.

Zij brachten Hem geschenken
Van al het goud der aarde,
De wierook van hun denken,
De mirre van hun leed.

MUUS JACOBSE